

inşaat mühendisleri odası ankara şubesi

kırmalar: yakalar ve renkleri
makale 3

sınıf yapısı ve politik ideoloji

Val Burris

Çeviren: Aydın Gelmez

TMMOB
İnşaat Mühendisleri Odası
Ankara Şubesi

kırılmalar: yakalar ve renkleri
makale 3

SINIF YAPISI VE POLİTİK İDEOLOJİ

Val Burris

Çeviren: *Aydın Gelmez*

Broşürler Dizisi Sorumlusu: *Ferhat Yaşar Arıkan*

Dizi Editörü: *Ersin Vedat Elgür*

Broşür Teknik Sorumlusu ve Tasarım: *Erkal Tülek*

Son Okumalar: *Selim Tulumtaş, Fatma Genç, Cemile Özyakan*

İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi

Necatibey Cad. No: 57

Kızılay Ankara

Tel: 0 312 294 30 66

Faks: 0 312 294 30 77

www.imoankara.org.tr

imoankara@imoankara.org.tr

Mart 2011

İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi'nin ücretsiz yayımıdır.

Kırılmalar: Yakalar ve Renkleri...

Bu broşürler dizisi amacını ikili bir yolda deklare eder: İlk olarak mühendisliğin günümüzde, toplumsal ilişki ağları içinde almış olduğu yeni biçimi sınıfsal olarak analiz etmek, ikinci olarak da mühendislerin bilgi üretim sürecini nasıl örgütlediğini ve bunun pratik sonuçlarının toplum açısından ne anlama geldiğini mühendislerle tartışmak.

Mühendisin sınıfsal statüsündeki değişim bugün dünyada geniş bir literatür eşliğinde anlaşılmaya çalışılıyor ve genelde de **“yeni işçileşme”** ya da **“yeni proleterleştirme”** kavramlarıyla karşılanıyor. Fakat mühendisin işçileştirilmesi süreci her ne kadar biçimsel olarak vasıfsızlaştırma ve iş bölümüne bağlı bir uzmanlaştırma ile sağlanıyorsa da tarihteki Taylorist modelin klasik uygulamalarından farklı sonuçlara yol açıyor. Uygulamaya yönelik teknik ve bilginin hala mühendisin elinde olması, proje ya da şantiye aşamasında sermayeye gittikçe bağımlı hale gelse de ya da onun ücretli emek gücü olsa da mühendise bir ayrıcalık sağlıyor gibi görünüyor. Mühendisin bu aradaki konumu, kendisine dair algıda da bir kırılmaya yol açarken, beyaz ve mavi arasındaki yaka rengi mühendis için alacalı bir hale bürünüyor. Broşürler serimiz ilk elden mühendislerin bu konumunu değişen ekonomik koşullar içinde analiz etme amacını taşıyor.

Bu seriyle amaçladığımız ikinci şey ise, mühendislerin bilgi üretim süreçlerinin, kendi özerk araştırmalarına izin vermeyen proje ya da uygulamaların sermaye tarafından dikte ettirildiği bir biçim alması. Bu bağlamda mühendisin kendi özerk proje tasarım etkinliğini örgütlemek yerine, denetiminde çalışmış olduğu işverenin kar amacı güden uygulamalarının önceden belirlenmiş tasarımlarının bir teknisyenine dönüşmesi durumu ortaya çıkıyor. Yayınlayacağımız broşürlerle zanaatın tekniğe dönüşümünün bu sancılı sürecini açık kılmak hedefimiz. Bunun yanında her biri mühendislik uygulaması içeren ve birbir toplumsal yaşamı ilgilendiren enerji, ulaştırma, çevre, altyapı, kentsel alan planlaması v.b. alanlarda yürütülen HES, baraj, kentsel dönüşüm v.b. uygulamalarda merkezi bir rolü olan mühendisin ‘iş’i ile halkın çıkarlarının karşı karşıya gelmiş olduğu noktalarda mühendisin konumunu –ama tekil bir kişi olarak mühendisin değil, bir kurum olarak mühendisliğin- ve olanaklı hareket etme biçimlerini de farklı perspektiflerden tartışmaya açmak istiyoruz.

Bütün bunlardan öte, daha başka tartışma konularının ve perspektiflerinin siz üyelerimizin de önerileriyle genişletilmesi; mühendisliğe dair Türkiye’de teknik metinlerin dışında da bir literatür oluşması temel amacımızı oluşturuyor...

SINIF YAPISI VE POLİTİK İDEOLOJİ*

VAL BURRİS

Çeviren: Aydın Gelmez

Marksist kuramcılar, son dönemde, sınıf kavramının aydınlatılması ve alternatif sınıf yapısı modellerinin incelenmesi için oldukça yoğun çaba harcamaktadır. Bu kuramlaştırma çabasının ana odağı, ücretli ara konumların sınıfsal pozisyonu ve sınıflar mücadelesindeki rolleridir. Bazı istisnalar dışında günümüzdeki çoğu Marksist, gelişmiş kapitalist toplumlarda, bir ücret karşılığı çalışsalar da işçi sınıfı içinde değerlendirilemeyecek önemli bir grup insanın varlığını kabul etmektedir. Bu gruba çeşitli adlar yakıştırılmıştır -“yeni orta sınıf,” “yeni küçük burjuvazi” ya da “profesyonel-idari sınıf”- ve bu konumların sınıfsal yapı içerisindeki doğası ve önemini açıklamak üzere rakip teoriler ileri sürülmüştür. Orta sınıf konumlarını kavramlaştırma konusundaki anlaşmazlıklar, Marksist sınıf tahlilinin temel ilkeleri ve bu ilkelerin çağcıl kapitalist toplumlara uygulanmasına dair kapsamlı tartışmalar doğurmuştur.

Bu tartışmalarda üç husus merkezi bir yer tutar. İlk olarak, sınıfların sınırlarını –bilhassa orta sınıf konumlarını işçi sınıfından ayıran sınırı- belirlemeyle ilgili tanım sorunu. İkinci olarak, orta sınıf konumlarının doğası ve kimliğini aydınlatmayla ilgili kavramsal sorun. Terimin tam anlamıyla bir “sınıf” oluştururlar mı? Eğer öyleyse, gelişmiş kapitalizmdeki yeni bir sınıfı mı, yoksa eski bir orta sınıfın evrim geçirmiş halini mi oluştururlar? Üçüncüsü bu grubun emek ve sermaye mücadelesindeki ittifakını öngörmeyle ilgili politik bir sorundur. Proletaryanın mı burjuvazinin mi safında yer alacaklar, bağımsız bir üçüncü yol mu oluşturacaklar, yoksa rakip baskıların gerilimi altında parçalanacaklar mı?

Sınıf sınırlarıyla ilgili sorun söz konusu olduğunda, orta sınıfı proleter sınıf konumlarından ayırmak için dört ayrı sınır koyma hattı öne sürülmektedir. İlki ve en kısıtlayıcı proleter tanımı sanayideki ücretli işçiler dışındaki tüm ücretli çalışanlara proleterlik dışı bir statü bahşeder. İkincisi proleter ve proleter olmayan sınıf konumları arasındaki sınırı el işçileri ile kafa işçileri arasındaki ayrımla özdeşleştirir. Üçüncüsü, yalnızca profesyonelleri ve yöneticileri proletaryanın dışında bırakır. Dördüncüsü ise çalışanlarını doğrudan denetleyen yöneticileri dışarıda bırakır.

Bu orta sınıf konumlarının kimliği ile ilgili olarak üç alternatif teoriden söz edilebilir. İlki, bu konumları gerçek bir sınıf birliği ya da uyumundan yoksun heterojen bir orta tabaka olarak yorumlar. İkinci ve üçüncü perspektifler bu konumlara ortak bir sınıf kimliği atfeder – bunlardan biri onları yeni bir orta sınıf olarak görürken diğeri bir sabık orta sınıfın, küçük burjuvazinin bir uzantısı olarak görürler.

Sınıf yapısına dair farklı modellere, farklı politik strateji kavrayışları eşlik eder. Ücretli çalışanların büyük çoğunluğunu proletaryanın üyeleri olarak sınıflayan kuramcılar, işçi sınıfının baskın sayısal direncine dayalı, parlamenter bir sosyalizme geçiş stratejisi benimseme eğilimindedir. Daha dar kapsamlı bir işçi sınıfı tanımı kabul edenler muhtemelen parlamento dışı bir stratejinin

* Bu makalenin orijinal versiyonu The Insurgent Sociologist'te yayınlanmıştır (Yaz, 1987) 14:2, ss. 5-46.

gerekliliğini kabul edecek ve/veya sosyalizmin başarı şansını proletarya ile diğer sınıflar arasındaki ittifak olanaklarıyla özdeşleştirecektir. Orta sınıfların kimliğine dair farklı kavrayışlar, bu tür ittifak imkânları konusunda farklı sonuçlara götürür. Bu orta konumları heterojen bir tabakanın parçası olarak yorumlayanlar bu gurubu bağımsız politik örgütlenmeye elverişsiz, dolayısıyla proletarya olsun, burjuvazi olsun rakip politik çekimlere açık olarak görürler. Bu grubu proletaryanın antagonist sınıf çıkarlarıyla birleştiren hiçbir şey görmedikleri için, bu tabakanın geniş dilimlerinin, işçi sınıfıyla popüler bir ittifaka girişmesi konusunda kimi engeller tasarlarlar. Orta konumları ayrı bir sınıf olarak kabul edenler ise sınıf ittifaklarının imkânı konusunda daha şüphecidir. Bu bilhassa, bu orta konumları geleneksel küçük burjuvazinin –ki bu sınıf tarihsel olarak faşizme ve diğer sağ kanat hareketlere yarelik etmiştir- fraksiyonu olarak niteleyen kuramcılar için doğrudur. Bu kuramcılar tipik olarak, tüm diğer sınıfları geçici ya da kararsız ittifaklar sayarak, sosyalizme geçişte işçi sınıfının öncü rolüne çok daha büyük vurgu yaparlar. Orta sınıf konumlarının nasıl kavramsallaştırılacağı sorunu salt kuramsal ilgilere daha fazlasını imler; sosyalist politik stratejinin göbeğinde bulunan sorunlara kadar uzanır.

Bu çalışmada orta sınıf konumlarını hem kuramsal hem de deneysel bir düzlemde ele alıyorum. Çalışmanın ilk bölümü alternatif Marksist sınıf yapısı kuramlarının eleştirel bir incelemesini sunuyor. Burada beş belirli kuram inceleniyor: Nicos Poulantzas'ın yeni küçük burjuvazi teorisi; Erik Olin Wright'ın çelişik sınıf yerlemleri teorisi; yine Wright'ın yakın dönemdeki sınıf yapısı ve sömürü teorisi; Guglielmo Carcherdi'nin yeni orta sınıf teorisi ve Barbara ve John Ehrenreich'in profesyonel-yönetim sınıfı teorisi. Makalenin sonuç bölümünde ise mevcut sınıf ilişkileri örüntülerini, hem kuramsal hem de pratik nedenlerle, en iyi kavradığına inandığım sınıf yapısı modelinin taslağını çiziyorum.

Poulantzas: Yeni Küçük Burjuvazi

Çok az kuramcı vardır ki Marksist sınıf tahlilinin gelişimi üzerinde Nicos Poulantzas'dan daha etkili olmuş olsun. Gerçekten de son dönem ücretli orta konumların sınıfsal uzamları konusundaki Marksist tartışmalar, doğrudan Poulantzas'ın “yeni küçük burjuvazi” teorisinden ve teorisinin dayandığı temel sınıf tahlili ilkelerinden esinlenmektedir.

Poulantzas'ın sınıf tahlili birkaç temel öncüle dayanır. İlk olarak, Poulantzas *sınıfların sınıf mücadelesinden bağımsız olarak tanımlanamayacağını* ileri sürer. Poulantzas bununla sınıfların ilişkisel doğasını vurgular: sınıflar durağan bir sınıflama şeması içindeki konumlara ya da basit birleşmeler yoluyla bir araya gelmiş benzer birey gruplarına değil, toplumsal işbölümünden ortaya çıkmış antagonist ilişkiler dizgesine gönderme yapar. İkinci olarak; *sınıflar yapısal olarak belirlenir*; bireylerin irade ve bilinçlerinden bağımsız biçimde nesnel olarak mevcuttur. Dolayısıyla sınıf tahlili toplumsal işbölümü içindeki “boş uzamların” yapısıyla ilgilidir ve bu uzamları işgal eden toplumsal failerin kimlikleriyle yalnızca ikincil olarak ilintilidir. Üçüncü olarak; sınıfların belirlenmesinde *temel rolü toplumsal üretim ilişkileri oynar*. Poulantzas bununla Marksist sınıf kuramını, sınıfları toplumsal bölüşüm ilişkileri (gelir kategorileri) bağlamında tanımlayanlardan ya da sınıfları teknik üretim örgütlenmesinden (mesleki kategorilerden) türetenlerden ayırıyor. Dördüncü

ve son olarak; toplumsal faillerin ekonomik yeri sınıfların tanımlanmasında temel bir rol oynarken, Poulantzas *politik ve ideolojik ilişkilerin de sınıfın yapısal belirleniminin parçası olduğunu* Böylece Poulantzas'ın sınıf yapısı modelinde proleter ve proleter olmayan sınıf konumlarını arasındaki sınırı tanımlayan -ekonomik, politik ve ideolojik- üç ölçüt ortaya çıkıyor.

Sınıfın ekonomik belirleyicilerinin çözümlenmesinde Poulantzas, ücret-emek (üretim araçlarına sahip olmama) ölçütünün proleter sınıf konumu için yeterli bir koşul olduğunu reddeder. Ücret ilişkisi, diye ileri sürer Poulantzas, toplumsal üretim ilişkisinden ziyade toplumsal ürün bölüşümü ilişkisinin bir formudur. Üretim araçlarına malik olmak ya da olmamak yalnızca belli sömürü ilişkilerine tekabül ettiği ölçüde önem kazanır. Poulantzas işçi sınıfının özgün ekonomik karakteristiği olarak üretici emek (artı değer üreten emek) ölçütünü ikame eder. Üretici emek Poulantzas tarafından dar bir biçimde *maddi* metaların üretimi yoluyla doğrudan artı değer yaratan emeği içerecek, dolayısıyla da hizmet işçileri ile birlikte kamu ve ticaret çalışanlarını da işçi sınıfının dışına bırakacak biçimde tanımlanır. Bu sektörlerdeki ücretliler baskın kapitalist sömürü ilişkilerinin dışında kabul edilir ve sonuçta ayrı bir sınıfın, “yeni küçük burjuvazi”nin parçası olarak sınıflanır.

Sınıfın politik ve ideolojik belirleyicileri de başka konumları proletaryadan dışlamaya hizmet ederler. Poulantzas politik ve ideolojik ilişkilerle egemen sömürü tipini yeniden üreten toplumsal ilişkilere gönderme yapar. Politik düzeyde bu, kapitalist şirket içerisindeki denetim ve yönetim mekanizmasıyla gerçekleştirilir. Poulantzas'a göre kapitalizmde yönetim ve denetim, yalnızca emek süreçlerinin teknik koordinasyonunu değil işçi sınıfı üzerindeki kapitalist tahakkümün güçlendirilmesini gerektirir. Bu durum “üretici işgücü içinde yer aldıklarında bile ücretli yönetici ve denetçileri işçi sınıfı ile antagonist bir ilişki içine sokar. İdeolojik düzeyde ise, Poulantzas temel sınıf ilişkisini kol ve kafa emeği arasındaki ayrım olarak tanımlar. O'na göre bu ayrım, onları üretim sürecinin “gizli bilgisinden” mahrum bırakarak ve dolayısıyla sermayeye bağımlılıklarını artırarak, işçi sınıfının itaatini yeniden üretmektedir. Profesyoneller, tenkistenler ve diğer kafa işçileri bu ideolojik tahakküm ilişkisinin taşıyıcılarıdır ve bu nedenle yönetici ve denetçilerle birlikte yeni küçük burjuvazinin parçaları olarak sınıflanırlar.

Böylece yeni küçük burjuvazi, Poulantzas tarafından, baskın kapitalist ekonomik ilişki formunda sömürülmeyen (üretici olmayan çalışanlar) ya da işçi sınıfının politik veya ideolojik

Poulantzas sınıfların sınıf mücadelesinden bağımsız olarak tanımlanamayacağını ileri sürer.

Poulantzas bununla sınıfların ilişkisel doğasını vurgular: sınıflar durağan bir sınıflama şeması içindeki konumlara ya da basit birleşmeler yoluyla bir araya gelmiş benzer birey gruplarına değil, toplumsal işbölümünden ortaya çıkmış antagonist ilişkiler dizgesine gönderme yapar.

olarak tahakküm altına alınmasına katılan (sırasıyla, yönetici ve denetçiler ile kafa işçileri) ücretli işçiler olarak tanımlanır. Bu orta konumları geleneksel küçük burjuvazi (küçük esnaflar, zanaatçılar) ile kıyaslayan Poulantzas, bu iki gurubunda tek bir heterojen sınıfın, küçük burjuvazinin parçası olduğu sonucuna varır. Farklı yapısal konumları işgal etseler de geleneksel ve yeni küçük burjuvazi proletarya ve burjuvazi arasındaki uzlaşmaz sınıf çelişkilerinde benzer noktalara yerleşmiştir. Sınıf mücadelesi içindeki bu ortak mevki, bireycilik, reformizm ve devletin, çatışan sınıf çıkarlarının arabulucusu olmak sıfatıyla tarafsızlığına duyulan bir inançla ıralanan kaba bir ideolojik birlikte sonuçlanır. Poulantzas bu ideolojik yakınlığın, geleneksel ve yeni küçük burjuvaziyi aynı sınıf içinde ele almaya yetecek kadar güçlü olduğunu öne sürer.

Poulantzas'ın sınıf yapısı kuramına sayısız eleştiri getirilmiştir (Wright, 1976; 1980; Hunt, 1977; Skotnes, 1979). Poulantzas'ın kuramının muhtemelen en tartışmalı yanı, onun proletarya üyeliği ölçütü için üretken emeği kullanmasıdır. Üretken emeği yalnızca *maddi* ürünlerin üretimi sırasında artı değer yaratan emekle sınırlamak gibi keyfilikleri bir kenara bıraksak bile, sınıflar arasındaki sınır olarak üretken olan ve olmayan ayrımı sorunludur; zira toplumsal işbölümü içindeki en somut konumlar, hangi tanım dâhilinde olursa olsun, üretken ve üretken olmayan etkinliklerin karışımıdır. Daha önemlisi, üretken olan ve olmayan emek arasındaki ayrımın, işçinin çıkarlarında ya da deneyimindeki temel farklılıklara karşılık gelmesinin neden gerektiği açık değildir. Bazı üretken olmayan çalışanların sömürden muaf olduğu doğrudur. Fakat çoğu üretken olmayan çalışan, üretken işçiler kadar sömürülür; yalnızca sömürü mekanizmaları farklılaşır. Üretken işçilerin emeğine artı değer formunda el konur; üretken olmayan işçilerin emeğine ise, kapitalistin başka bir yerde üretilmiş artı değere sahip olma maliyetini düşüren ödenmemiş emek zamanı formunda el konur (Marx, 1967:300). Aslında sömürü deneyimi, çoğu ticaret ve büro çalışanı açısından üretken işçilerinkine özdeştir. Her iki durumda da, sömürü düzeyinin ve emek süreci denetimin ötesinde, işçiler kapitalistlerle antagonist bir ilişki içindedir. Eğer işçiler, Poulantzas'ın iddia ettiği gibi sınıf mücadelesindeki konumları bakımından sınıflanırsa, üretken olmayan emeğin, proletaryanın dışında kalmak için neden yeterli bir olduğunu anlamak da güçleşir.

Poulantzas'ın sınıf konumunun politik ve ideolojik belirleyicilerine dair yorumuna başka itirazlar yapılabilir. Üretim bilgisinin tekelleşmesini bir sınıf tahakkümü formu olarak görmek, ve dolayısıyla bu bilgiyi tekellerinde tutanları işçi sınıfıyla antagonist bir ilişki içine yerleştirmek anlamlı olsa da bundan, büro ve ticaret çalışanlarının da aralarında bulunduğu *bütün* kafa işçilerinin bu kategoride yer alması gerektiği sonucu çıkmaz. Braverman'ın (1974:293-376) belgelediği gibi pek çok ofiste ve ticari şirkette, emek süreçleri sanayide olduğu kadar rasyonelleştirilmiştir, mekaniktir ve zorbaca bir denetime tabidir. Genel olarak kafa işçilerinin, el işçilerinden ideolojik uzaklıklarını simgeleyen kimi “ritüellere” ve “kültürel pratiklere” katıldığı olgusu, onların bu işçiler üzerinde tahakküm sahibi olduklarını kanıtlamaz; hele ki onlar da üretim sürecinin doğrultusu için gerekli bilgiye giderek tabi olmuş iken.

Son olarak, Poulantzas'ın modelinde politik ve ideolojik ölçütlerin ekonomik ölçütleri hükümsüz kıldığı olgusu, Poulantzas'ın ekonomik ilişkilerin politik ve ideolojik ilişkilere önceliği savını sorun haline getirmektedir. Üretken emeğin ortak ekonomik pratiklerini işçilerle paylaşan

ücretli yönetici ve teknisyenler, yalnızca politik ve ideolojik ölçütler nedeniyle işçi sınıfından dışlanmaktadır. Buna karşın, farklı ekonomik konumları işgal eden geleneksel ve yeni küçük burjuvazi “ortak ideolojik etkiler” zemininde tek bir sınıfın parçası olarak sınıflanmaktadır. Poulantzas’ın geleneksel ve yeni küçük burjuvaziye attığı birlik bilhassa sorunludur; zira bu sınıflarca işgal edilen ekonomik konumlar yalnızca farklı değil, nesnel olarak *antagonisttir* de. Kapitalist girişimin yoğunlaşması ve merkezileşmesi –yeni küçük burjuvazinin gelişme zemini budur- geleneksel küçük burjuvaziye hayat veren küçük ticari üretim formları için hayati bir tehlike oluşturur. Bu iki grubun karşıt ekonomik çıkarları göz önünde tutulursa, bunların ortak ideolojik eğilimler çerçevesinde tek bir sınıf olarak birleşmesi, sınıfların belirlenmesinde ekonomik ilişkilerin önceliği yollu temel Marksist öncülle çelişir.

Wright: Çelişik Sınıf Yerlemleri

Poulantzas’ın sınıf yapısı kuramına geliştirilmiş en sıkı alternatif Erik Olin Wright’ın çelişik sınıf yerlemleri kuramıdır. Poulantzas gibi, Wright da (1980:325) Marksist sınıf kavrayışının temel kuramsal öncüllerini serimleyerek başlar. Öncelikle sınıflar *tedrici* olarak değil *ilişkisel* olarak tanımlanır. İkincisi, sınıflar *toplumsal* ekonomik ilişkilerin örgütlenmesi tarafından belirlenir, *teknik* ekonomik ilişkilerin örgütlenmesi tarafından değil. Üçüncüsü, toplumsal ekonomik ilişkilerin örgütlenmesi içinde, sınıflar toplumsal *mübadele* ilişkileri tarafından değil, toplumsal üretim ilişkileri tarafından belirlenir. Poulantzas’ın aksine Wright, sınıf konumunun yapısal belirleniminden politik ve ideolojik ilişkileri dışlar; gelgelelim bunları, sınıf mücadelesi içindeki sınıf konumlarının somut ittifakını belirlemekte önemli faktörler olarak görmeye devam eder.

Wright’ın modelinde sınıf konumları üç ekonomik ölçütü belirler: yatırımların ve kaynakların tahsisi üzerinde denetim, fiziksel üretim araçları üzerindeki denetim ve emek üzerindeki denetim. Bunlardan ilki (sırf hukuki mülkiyete karşıt olarak) “gerçek ekonomik mülkiyet” ilişkilerine işaret eder; ikinci ve üçüncüsü ise Wright’ın ekonomik “sahip olma” ilişkileri dediğini oluşturur. Bu model açısından emek ve sermaye arasındaki temel sınıf ayrımı, bu üç boyutun tümünde, kapitalist sınıfın egemen bir konum işgal ettiği (tam denetim), işçi sınıfının ise tabi konumda olduğu (sıfır denetim) kutuplaşmış, antagonist bir ilişki olarak görülür. Bunlar kapitalist üretim tarzının iki temel sınıfını oluşturur. Ek olarak, Wright farklı bir üretim tarzındaki (küçük

**...üretken olmayan çalışan,
üretken işçiler kadar sömürülür;
yalnızca sömürü mekanizmaları
farklılaşır. Üretken işçilerin
emeğine artı değer formunda
el konur; üretken olmayan
işçilerin emeğine ise, kapitalistin
başka bir yerde üretilmiş artı
değere sahip olma maliyetini
düşüren ödenmemiş emek
zamanı formunda el konur.
Aslında sömürü deneyimi, çoğu
ticaret ve büro çalışanı açısından
üretken işçilerinkiyle özdeştir.**

meta üretim tarzı) yeri nedeniyle ayrılan üçüncü bir sınıfı, geleneksel küçük burjuvaziyi kabul eder. Küçük burjuva konumlar hem gerçek ekonomik mülkiyeti, hem de fiziksel üretim araçları üzerinde denetimi içerir, ancak kimse istihdam edilmediği için başka işçilerin emeği üzerindeki denetimi içermez. Bu üç boyutun tam olarak uymadığı geriye kalan tüm konumlar Wright tarafından “çelişik sınıf yerlemleri” olarak, yani tek bir sınıf olarak nitelenemeyen ama nesnel açıdan sınıflar “arasında” çelişik yerlemler işgal eden sosyal konumlar olarak sınıflanırlar.

Wright üç çelişik yerlem gurubu saptar. Yöneticiler ve denetçiler işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasında çelişik bir yerlem işgal eder. Onlar da işçiler gibi yatırımların ve kaynakların tahsisinde söz sahibi değildir; ancak kapitalistler gibi fiziksel üretim araçları ve diğer işçilerin emeği üzerinde denetim sahibidir. Yarı özerk çalışanlar işçi sınıfı ile küçük burjuvazi arasında çelişik bir yerlem işgal eder. İşçi sınıfı gibi sermaye yatırımı ve diğerlerinin emeği üzerindeki denetimden mahrumdurlar; ancak küçük burjuvazi gibi emek süreci içinde kendi dolaysız üretim araçları üzerinde söz sahibidirlar. Küçük işverenler ise küçük burjuvazi ve kapitalist sınıf arasında çelişik bir yerlem işgal eder. Bir asgari emek gücü miktarını istihdam edip denetlerler, fakat bu büyük sermaye birikimleri için yeterli değildir. Bu sınıfların her biri iki sınıfın karakteristiklerini taşırlar, dolayısıyla nesnel açıdan, iki karşıt sınıf yerlemi arasındaki yırtık olarak görülürler.

Wright’ın “çelişik sınıf yerlemleri” nosyonu, ücretli ara konumların sınıfsal durumunu kavramsallaştırmak için genel bir strateji olarak, çekicidir. Hem bu sınıf yerlemlerinin belirsizliğini hem de onların diğer sınıflarla olan ilişkisinin karmaşıklığını yakalar. Bununla birlikte Wright’ın bu çelişik yerlemleri tanımlamada kullandığı tekil ölçütler eleştiriye açıktır. Her ne kadar Marksist terimlerle sunulmuş olsa da Wright’ın modeli, Marksist sınıf ilişkileri kavrayışına olduğu kadar Weberci mesleki tabakalaşma kavrayışına da uyar. Bu durum, Wright’ın modelini, onun Marksist sınıf tahlilinin temel öncüllerine dair ifadeleriyle kıyaslayınca da görülebilir. Wright *sınıfların* teknik üretim ilişkileri bakımından değil, *toplumsal* üretim ilişkileri bakımından çözümlenmesi gerektiğini

**Yöneticiler ve denetçiler
işçi sınıfı ile kapitalist sınıf
arasında çelişik bir yerlem
işgal eder. Onlar da işçiler gibi
yatırımların ve kaynakların
tahsisinde söz sahibi değildir;
ancak kapitalistler gibi
fiziksel üretim araçları ve
diğer işçilerin emeği üzerinde
denetim sahibidir.**

ileri sürer; bununla birlikte onun sınıf konumu ölçütü, mesleki konumların teknik özellikleri –yani katıldıkları etkinlikler ve kararlar, ne kadar özerkliğe sahip oldukları vb.- bakımından tayin edilir. Wright aynı zamanda toplumsal değişimi güdüleyen sınıf çelişkilerini kavramak için, sınıfların *tedrici* olarak değil ilişkisel olarak tanımlanması gerektiği ileri sürer; buna rağmen sınıfları, kökensel olarak tedrici olan denetim formları bakımından tanımlamaya geçer. Yatırımlar üzerindeki denetim, fiziksel üretim araçları üzerindeki denetim ve emek süreci üzerindeki denetim özü itibarı ile derece sorunudur; nitekim Wright (1980:332) bu boyutların her biri için dört genel denetim düzeyi

belirleyerek bunu kabul eder: “tam denetim,” “kısmi denetim,” “asgari denetim” ve “sıfır denetim.” Sonuç mantıksal olarak şudur; Wright’ın ölçütleri üç ayrı boyutta tabakalanmış, kendileriyle temel sınıfların “çelişik olmayan” konumları arasında hiçbir anlamlı sınır çizilemeyecek sayısız çelişik sınıf yerlemine işaret eder. Sağlam bir sınıflama sistemi arayışı sırasında Wright, sınıfları neredeyse gerçek dışı tanımlar; zira onun öngörülerine göre A.B.D. emek gücünün yüzde elli altısı herhangi bir sınıfın üyesi değildir; fakat üç temel sınıfın arasında ya da dışında bir yerde konumlanır (Wright, 1976:37).

Bu sorunlar en çok Wright’ın ücretli ara konumları –bilhassa “yarı-özerk çalışanlar” olarak nitelendiği çelişik sınıf yerlemine- ele alışında göze çarpar. Öncelikle, yöneticiler ve denetçiler proletaryayla kapitalist sınıf arasında yerleşirken yarı-özerk çalışanların neden proletaryayla küçük burjuvazi arasına yerleşmesi gerektiği konusunda sorun vardır. Onun sınıf konumuna ilişkin üç ölçütü bakımından, yarı-özerk çalışanlar ancak proletaryanın ve burjuvazinin özelliklerini harmanlayan bir konum olarak görülebilir. Wright yarı-özerk çalışanların sabık küçük burjuva konumların –ki bunlar artık ücret karşılığı çalışsalar da kapitalist üretim ilişkileri bağlamında henüz bütünüyle proleterleşmemişlerdir- tarihsel artığını temsil ettiğini ileri sürer. Yine de bu, kapitalizmin gelişimiyle ortaya çıkan ücretli profesyonel ve teknik konumların çoğunluğu açısından doğru bir betimleme sayılmaz; öte yandan Wright’ın, kapitalizmin eski küçük burjuva alanları işgal etmesiyle ortaya çıkmış olsalar da proletarya ile burjuvazi arasına yerleştirdiği pek çok ücretli yönetici (örn. perakende satış yöneticileri, çiftlik yöneticileri vb.) açısından daha doğrudur.

İkincisi; Wright özerkliği işçiler ve onların fiziksel üretim araçları arasındaki teknik ilişki açısından tanımladığı için, onun modeli belirli bir özerklik düzeyine sahip olanlarla olmayanlar arasındaki toplumsal ilişkiyi hesaba katmakta başarısız olur. Dolayısıyla işçi sınıfı ve yarı-özerk çalışanlar arasındaki sınır, birbirleriyle antagonist ilişkileri bakımından tanımlanan iki sınıf konumu arasındaki bir ayrım değil salt bir ölçü sorunudur. Bu bakımdan, Poulantzas’ın stratejik bilginin tekelleşmesi kavramı, yönetici olmayan kafa işçilerinin –Poulantzas bu kavramı çok geniş kapsamlı kullansa da- sınıfsal çıkarlarını tespit etmek için daha sağlam bir zemin sağlar görünmektedir.

Son olarak, Wright’ın üç denetim boyutundan, özerklik ölçütü çok açık biçimde tedrici niteliktedir. Neredeyse tüm işçiler kendi dolaysız üretim araçları üzerindeki denetimlerini bir ölçüde sürdürmektedir. Acaba, denetim düzeyleri hangi noktada onların işçi sınıfının dışında yer almaları için yeterli olur? Marx’ın çağındaki sanayi işçileri, çağcıl standartlar içinde, kesinlikle emek süreçleri üzerinde makul bir denetime sahiptir. Bu, onların proleter olmadıkları anlamına mı gelir? Buradaki sorun sadece özerklik ölçütünün uygulanmasındaki belirsizliğe dair bir derece sorunu değildir; zira sınıf sınırlarına dair herhangi bir tanım belirsiz ya da sınır durumlarla karşılaşacaktır, fakat söz konusu ölçüt sınırı şu ya da bu noktaya çizmek için *hiçbir* mantıksal içerik taşımaz. Özerklik ölçütünü işbaşında görmek için Wright (1978:82), bir çalışanın *üretilen* üzerinde ne vakit bir parça denetimi varsa, ve bu denetim salt ürünün nasıl üretildiğiyle ilgili değilse bunun işçi sınıfının dışında kalmak için yeterli bir özerklik olduğunu ileri sürer. Ancak bu ayrım hattı asla kuramsal olarak savunulmaz; ne de neden belirgin sınıf çıkarlarının ikinci değil de ilk özerklik formuna eşlik etmesi gerektiğine dair bir açıklama sunulur.

Wright: Sınıf Yapısı ve Sömürü

Yakın dönem yazılarında Wright'ın (1985) kendisi de orijinal çelişik yerlemler teorisine bazı itirazlarda bulunmuş ve ücretli ara sınıfların tahlili için alternatif bir yaklaşım önermiştir. Wright şimdi iddia etmektedir ki, eski kuramındaki temel sorunlar Marksist sınıf tanımına egemenlik ve tabilik ilişkilerini dâhil etme yollu yanlış girişimden –diğer çağcıl Marksist sınıf yapısı kuramlarıyla ortak bir hatadır- kaynaklanmaktadır. Wright Marksist bir perspektiften, idareci otoritesi ve bu otoriteden özerklik gibi sınıf ölçütlerinin iki tür sorun yarattığını ileri sürer. İlk, bu ilişkiler kendi başlarına sınıf çıkarlarının zorunlu bir asimetrisini içermez. Bu hâlihazırda, benim Wright'ın özerklik ölçütü eleştirimde dikkat çektiğim bir sorundur. Bununla birlikte Wright'ın görüşünce bu, tahakküm ve tabilik çerçevesinde yer alan tüm sınıf konumu ölçütleri için ortak bir kusurdur. İkinci olarak Wright tahakküm ve tabilik ilişkilerini sınıf tanımına dahil etmenin sınıfsal baskının belirginliğini, onu cinsel, ırksal ve ulusal baskılar gibi diğer baskı formlarıyla aynı kefeye koymak suretiyle muğlaklaştıracağını ileri sürer. Bu, tarih ve toplum çözümlemesinde sınıf ilişkilerinin açıklayıcı önceliği yollu Marksist iddiayı sorun haline getirir.

Bu sorunları aşmak için Wright şimdi de sınıfın, sömürü ve tahakküm ilişkilerinin karmaşık bir birliğinden ziyade münhasıran bir *sömürü* ilişkisi olarak kavramsallaştırılması gerektiğini öne sürer. Jonh Reomer'in (1982) çalışmasına dayanan Wright sömürünün (emeğin bir sınıf ya da bireyden bir başkasına geçişi) üretim araçlarındaki mülkiyet haklarının eşitsiz dağılımının bir ürünü olduğunu iddia eder. Üretim noktasındaki tahakküm ve tabilik ilişkileri bu sömürüyü geliştirebilir ya da güçlendirebilir, fakat sömürünün işleyişi açısından ilinekseldirler. Herhangi bir toplumda çeşitli sömürü formlarını ayırt etmek olanaklıdır. Kapitalist toplumdaki sömürünün baskın formu maddi üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan formdur; fakat başka üretici değerlerin eşitsiz dağılımından kaynaklanan ikincil sömürü formları da mevcuttur. Söz konusu değerlerden biri yetenektir –bilhassa tedarik edilmesi yapay olarak ehliyetlerle sınırlanmış olan yetenekler. Bir ikincisi, Wright'ın “örgüt değerleri” dediğidir, o bununla işgücü koordinasyonunun koşulları üzerindeki denetimi kasteder. Bu çerçeve içerisinde, ücretli ara konumlar bu değerlerden birine ya da diğerine (ya da ikisine birden) sahip olmalarıyla işçi sınıfından ayrılırlar. Wright, yetenek ve örgütsel değerlerdeki bu farklılıkların, onların –kendileri de kapitalistlerce sömürülüyor olsalar bile- diğer işçilerin emeğini sömürmesine imkân verdiğini iddia eder.

Bu yeni sınıf yapısı kuramının, Wright'ın eski çelişik yerlemler kuramı ile güçlü bağları vardır. Ücretli ara konumların sınıf yerlemi, sınıf yapısının farklı boyutlarında egemen ve tabi konumlar işgal etmesi anlamında hâlâ “çelişik” olarak görülebilir. Burada yeni olan, Wright'ın bu üç boyutun, üretim sürecinin çeşitli öğeleri üzerindeki farklı *denetimden* ziyade üretim değerlerinin farklı *mülkiyetine* dayanan sömürü ilişkileri olarak kavramsallaştırılması gerektiği yollu iddiasıdır. Yeni kuram, betimsel olarak, aşağı yukarı eşdeğer sınıf gruplanmalarını da hesaba katar. İşçi sınıfının sınırları konusunda iki tür çelişik sınıf yerlemi mevcuttur. İlki, Wright'ın artık fiziksel üretim araçları ve başkalarının emek ürünleri üzerindeki denetimleriyle değil, örgüt değerlerine sahip olmalarıyla ayırdığı ücretli yöneticilerdir. İkincisi, Wright'ın evvelce özerklikleriyle ayırdığı, şimdi ise yetenek değerlerine sahip olmalarıyla ayrıldıklarını öne sürdüğü idareci olmayan çeşitli

ara konumlardır (başlıca ücretli profesyoneller ve teknisyenler).

Wright bu yeni formülasyonun eski çelişik yerlemler kuramına üstünlükleri olduğunu iddia eder. Öncelikle, yeni kuram, bir sınıf konumu ölçütü olarak sorunlu özerklik fikrini bir kenara bırakır. İkinci olarak, Wright iddia eder ki yeni model ona, sınıf yapısının çeşitli boyutlarını sömürü ilişkileri olarak kavramsallaştırmak suretiyle, orta sınıfların sınıfsal çıkarlarını daha açıklıkla tespit etme imkânı vermiştir. Onların hem kapitalizm içindeki hem de kapitalist olmayan alternatiflerle ilgili çıkarları artık “sahip oldukları/denetledikleri spesifik değer türleri bilindiğinde kendi maddi optimize edici stratejileri” bağlamında çözümlenebilecektir (Wright, 1985:91). Böylece ücretli ara konumlar ile kapitalistler yahut işçiler arasındaki sınıf ittifakı reçeteleri, onların sınıf yerleminin doğasından daha dolaysız bir tarzda türetilenebilecektir. Wright son olarak, yeni kuramın sömürünün çeşitli boyutlarını farklı biçimlerde bir araya getirerek, kapitalizmin potansiyel ardılı olarak görülebilecek alternatif sınıf yapılarının kavramsallaştırılabileceğini öne sürer. Örneğin “bürokratik devletçilik” Wright tarafından, örgütsel değerlere sahip olmanın baskın sömürü biçimi olduğu bir sınıf toplumu olarak anlaşılırken, sosyalizm hem özel mülkiyetin hem de örgütsel değerlerin demokratikleştirildiği, yegâne sömürü zemininin yetenek farklılıkları olduğu bir toplum olarak anlaşılır.

Bunlar elbette Marksist sınıf yapısı kuramlarının ortak amaçlarıdır. İnanyorum ki Wright tahakküm ve tabilik ilişkilerinin Marksist sınıf tanımına eklenmesinin, kavramın derinliğini arttıracakı konusunda da haklıdır. Özetle, daha inceltilmiş bir sömürü ilişkileri modeli, ücretli ara konumların sınıfsal pozisyonunu aydınlatma konusunda daha çok şey vaat eder görünmektedir. Bununla birlikte sorunum, Wright’ın öne sürdüğü modelin eski kuramına kıyasla bir ilerleme olup olmadığıdır. Ben aksine iddia ediyorum ki, Wright sömürü ilişkilerinin önceliğini yeniden öne sürme girişimi esas olarak kavramsal bir hokkabazlıkla ve hem Marksizmle hem de sınıf sisteminin işleyişine ilişkin bildiklerimizle uyuşmayacak biçimde gerçekleşmektedir.

Wright’ın bir sömürü zemini olarak “örgütsel değerler” kavrayışını göz önüne alalım. Wright teknik işbölümünün koordinasyonunun bizzat bir üretkenlik kaynağı olduğunu ileri sürer. Bu makuldür. Wright “örgütün” yöneticiler ve bürokratlar tarafından idare edilen ve onların meği sömürmesini sağlayan bir üretici değer

İşçi sınıfının sınırları konusunda iki tür çelişik sınıf yerlemi mevcuttur. İlki, Wright’ın artık fiziksel üretim araçları ve başkalarının emek ürünleri üzerindeki denetimleriyle değil, örgüt değerlerine sahip olmalarıyla ayırdığı ücretli yöneticilerdir. İkincisi, Wright’ın evvelce özerklikleriyle ayırdığı, şimdi ise yetenek değerlerine sahip olmalarıyla ayrıldıklarını öne sürdüğü idareci olmayan çeşitli ara konumlardır (başlıca ücretli profesyoneller ve teknisyenler).

olarak görülebileceği savıyla iddialarını sürdürür. Bu iddia oldukça su götürürdür. Zira örgüt hangi anlamda mülkiyete ya da yeteneklere benzer bir değer olarak ele alınabilir? Wright örgütün değerinin mülkiyet ya da yeteneklerle benzer biçimde mülk edinilemeyeceğini kabul eder; söz konusu değer, deneyimlendiği konumların ötesinde hiçbir varlığı yoktur. Dolayısıyla örgüt değerlerinin “mülkiyeti” hiyerarşik otoritenin ifasından ayrılamaz. Bu iki kavram da –örgütsel değerler ve hiyerarşi- özdeş sınıf gruplaşmalarını gösterir. O halde, hiyerarşik otoritenin, örgütsel değerlerin mülkiyeti ya da denetimi olarak tanımlanması ile elimize geçen nedir?

Bana göre can alıcı farklılık, ilk görüşün idari otoriteyi kapitalist üretim ilişkilerine *tabi* bir iktidar ilişkisi olarak ele alırken, ikincisinin bunu *ayrı* bir üretim ilişkisi olarak tanımlamasıdır. Sınıfsal çıkarlar bağlamında ilk görüş yöneticilerin ayrıcalıklarının, onların kapitalist sömürü süreci için stratejik önemleri sayesinde kazandıkları bir pay olarak yorumlar; ikinci görüş ise söz konusu ayrıcalıkları kapitalist sömürüden bağımsız (ve muhtemelen onunla uzlaşmaz) bir sömürü biçimin getirileri olarak ele alır. Kanımca ikinci görüş en az iki nedenden ötürü sorundur. İlk olarak, kapitalistler ve yöneticiler arasında hiç de görünür olmayan bir çelişki derecesi yerleştirir. İkinci olarak varsayar ki yönetim konumunun ekonomik getirilerinin yegâne nedeni, yöneticilerin üretkenliğe katkılarıdır –bu varsayım yüksek konumdaki amir idari hiyerarşide yükseldikçe, düşük konumlu amirin üretim sürecine daha fazla katılacağı durumlarda daha da şüpheli olur.

Wright’ın “yetenek temelli sömürü” kavramı da benzer sorunlar doğurur. Örgütsel değerlere dayalı sömürü de olduğu gibi, ehliyetli çalışanların payına düşen kazançlar, daha yetenekli çalışanların toplam toplumsal üretime daha büyük katkı yaptıklarını gösterir, diye savlar Wright. Bu insan sermayesi kuramıyla benzerdir ve kuşkusuz bu önermede kısmi bir doğruluk da mevcuttur. Lakin Wright’ın bu bakış açısını toptan kabul ederken göz ardı ettiği şey ehliyetliler ve üretkenlik arasındaki ya da üretkenlik ve piyasa getirileri arasındaki ilişkinin zayıflığıdır (Bowles and Gintis, 1976; Collins, 1979).

Bu sorundan bağımsız olarak, ehliyetler hakiki üretim becerilerini sınırlayan ve belgeleyen araçlar olarak iş görse bile beceri ehliyetleri kavramı sınıfları tanımlamak bakımından hala şüpheli bir ölçüttür. Wright’ın kavramsal şemasında değiştirilen özerklik kavramı gibi beceri yetenekleri de özünde dereceli bir yapı gösterir ve kendi başlarına, sınıflar arasında hiçbir zorunlu ayrıma tekabül etmezler. Ücretli bir profesyonel, becerileri nedeniyle bir el sanatı işçisinden ayrı bir sınıf konumu işgal etse, bu durumda bir el sanatı işçisinin de bir fabrika işçisinden farklı bir konum işgal etmesi gerekmez mi? Burada Wright’ın teorisi bir kez daha Marksist bir sınıf ilişkileri kuramından çok, bir mesleki tabakalaşma kuramı gibi görünmeye başlıyor.

Son olarak Wright’ın ehliyetli sömürünün kapitalist sömürüden *bağımsız* olduğu yollu savı da sorgulanmaya açıktır. Ehliyetler, toplumsal sınıflar (ki bunlar bir düzeye kadar nesiller arası süreklilik arz eden somut topluluklardır) ve toplumsal iş bölümü içindeki “boş uzamlar” olan sınıf konumlarını uzlaştıran bir mekanizma olması hasebiyle elbette önemlidir. Emek piyasası rekabetini daraltarak, belirli mesleklerdeki sömürüyü de sınırlayabilirler. Ancak ehliyetler stratejik sorumluluklar gerektiren mesleki konumlara ulaşma olanağı sağlamadıkça esasta değersizdirler. Böyle konumların yapısı becerilerin emek piyasasındaki dağılımından etkilenmiş olabilir, fakat aynı zamanda ve daha

temel olarak, üretim araçlarının özel mülkiyetine yatırılmış güç ve çıkarlarla koşullanmış da olabilir. Beceriye dayanan ayrıcalığın bağımlı statüsünün en iyi örneği, sermayenin çıkarları, ayrıcalıklı mesleklerin -sömürü oranını arttıran bir araç olarak- niteliksizleştirilmesini gerektirdiğinde ortaya çıkar. Tıpkı denetleyici otorite gibi, ehliyetler de bağımsız bir ayrıcalık zemini olarak değil, kapitalist üretim ilişkilerine eklenmeleri bakımından ele alındığında daha iyi anlaşılır.

Carchedi: Yeni Orta Sınıf

Wright'ın çözümlemesinin bazı güçlüklerinden kaçınan yalınlaştırılmış bir çelişik sınıf yerlemleri kuramı Guglielmo Carchedi sunar (1971). Carchedi sınıf konumlarını üç kollu bir toplumsal ilişkiler tiplemesi bağlamında tanımlar. (1) *Mülkiyet ilişkileri* üretim araçlarına sahip olanlarla olmayanları ayırır. Wright gibi Carchedi de burada, “üretim araçlarının tasarrufuna sahip olma gücü” olarak tanımladığı gerçek ekonomik mülkiyete gönderme yapmaktadır. (2) *El koyma* ilişkileri artı değere el koyanları, artı değerine el konulardan ayırır. Poulantzas'ın aksine Carchedi artı değer formunda el konulan emek (üretken emek) ile doğrudan ödenmemiş emek zamanı (üretken olmayan emek) formunda el konulan emek arasında ayırım gözetmez; sınıfları tanımlama maksadı bakımından ikisi de eşdeğer sömürü biçimleri olarak ele alınır. (3) *İşlevsel ilişkiler* “sermayenin küresel işlevini” yerine getirenlerle “kolektif işçi işlevini” yerine getirenleri birbirinden ayırır. Carchedi kolektif işçi işlevini, karmaşık ve ayrılaşmış emek süreci içinde, maddi olsun olmasın kullanım değeri üretimi olarak tanımlar. Küresel sermaye işlevi ise “emek sürecinin denetim ve gözetimi” olarak tanımlanır –bu işlev artı değere el konulmasının özünü oluşturur ve Carchedi bunu (kolektif işçi işlevinin parçası olan) üretim sürecinin birliği ve teknik koordinasyonundan ayırır.

...ehliyetler stratejik sorumluluklar gerektiren mesleki konumlara ulaşma olanağı sağlamadıkça esasta değersizdirler. Böyle konumların yapısı becerilerin emek piyasasındaki dağılımından etkilenmiş olabilir, fakat aynı zamanda ve daha temel olarak, üretim araçlarının özel mülkiyetine yatırılmış güç ve çıkarlarla koşullanmış da olabilir.

Carchedi bu üç boyutu, mülkiyet ögesinin el koyma ve işlevsel ilişkiler üzerinde baskında olduğu bir ilişki içinde birbirlerine bağlı olarak görür. Katıksız bir durumda mülkiyet, el koyma ve işlevsel ilişkiler arasında karşılıklılık vardır. Bu karşılıklılık kapitalist üretim tarzının iki temel sınıfını belirler: üretim araçlarına sahip olan, artı değere el koyan ve sermayenin küresel işlevini yerine getiren burjuvazi; üretim araçlarına sahip olmayan, artı değerine el konan ve kolektif işçi işlevini yerine getiren proletarya. Öte yandan bu üç boyut arasındaki karşılıklılık kusursuz değildir. Bilhassa, mülkiyet ve işlevsel ilişkiler arasında karşılıklılığın mutlak olmamasının tarihsel nedenleri vardır. Kapitalist gelişim sürecinde bireysel

kapitalistin işlevi (emek sürecinin denetim ve gözetimi) ayrımlaşmış idari bir araç “küresel kapitalist” tarafından üstlenilmiştir; bireysel işçinin işlevi (kullanım değerlerinin üretilmesi) ise bölünmüş ve karmaşık bir işbölümü içinde “kolektif işçi” yeniden örgütlenmiştir. Bu durum, üretim araçlarına sahip olmadıkları halde sermayenin küresel işlevini yerine getiren yahut değişen bir denge içinde hem sermayenin küresel işlevini hem de kolektif işçi işlevini yerine getiren faillerde mülkiyet ve işlevsel ilişkiler arasındaki bir karşılıksızlığın imkânını yaratır. Bu çelişik konumlar –esas olarak ücretli yöneticiler ve denetçiler- Carchedi tarafından “yeni orta sınıf”a ait olarak tanımlanır.

Carchedi’nin çelişik sınıf yerlemleri kavrayışı Wright’ın başlangıçtaki modeline göre belirli üstünlüklere sahiptir. Örneğin, Wright’ın idari hiyerarşiyi, üretim araçları üzerindeki denetimin kademeli bir sürekliliği olarak gördüğü yerde Carchedi işlevi artı emeğin temellükünü sağlamak olanlarla emeğine el konanlar arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi vurgular. İkincisi, Carchedi’nin çelişik sınıf yerlemlerini münhasıran sermaye sahip olma ve üretim araçlarının değil) emeğin denetimi arasındaki karşılıksızlık çerçevesinde tanımlaması olgusu, onun, Wright’ın özerklik kavrayışına eşlik eden sorunlardan sakındığı anlamına gelir. Wright’ın gözden geçirilmiş sınıf yapısı kuramıyla kıyaslandığında Carchedi kapitalist sömürü ve idari (örgütsel değerle ilgili) sömürü arasındaki su götürür ayrımı –ikincisini ilkinin tahakkümü altındaki bir işlev olarak ele almak suretiyle- aşar. Benzer biçimde, Carchedi becerinin kullanılmasını, onu kullananlara proleter olmayan bir statü veren bağımsız bir değer olarak değil (içsel olarak ayrımlaşmış) kolektif işçi işlevi olarak ele alır, böylece Wright’ın yetenek sömürüsü kavramının malul olduğu sorunlardan kaçınır.

Bununla birlikte, Carchedi Wright’ın modelinin kavramsal güçlüklerinden ancak aşırı yalınlaştırma pahasına kaçınabilir. Carchedi’nin modelindeki ana sorun, sermayenin küresel işlevi mefhumunun fazlasıyla dar oluşudur. Carchedi’nin sınıfsal ilişkiler kavrayışında, alenen, emek süreçlerinin doğrudan denetim ve gözetiminin ötesine geçen herhangi bir tahakküm biçimi yoktur. Elbette, artı emeğe el konmasından ayrılamaz olan ve dolayısıyla sermayenin küresel işlevinden içerilmiş bulunması gereken başka tahakküm biçimleri mevcuttur (örn. Poulantzas’ın üretim sürecine ilişkin stratejik bilginin tekelleşmesi olarak tanımladıkları). Dikkatini emek süreçlerine ve artı emeğe el konması üzerinde devredilmiş kapitalist bir denetim işlevini yerine getirenlere yoğunlaştıran Carchedi, artı değerın hesaplanması ve gerçekleştirilmesi üzerindeki devredilmiş kapitalist denetim işlevlerini yerine getirenleri (ticari avukatlar, muhasebeciler, piyasa analistleri

**Kapitalist gelişim sürecinde
bireysel kapitalistin işlevi (emek
sürecinin denetim ve gözetimi)
ayrımlaşmış idari bir araç
“küresel kapitalist” tarafından
üstlenilmiştir; bireysel işçinin işlevi
(kullanım değerlerinin üretilmesi)
ise bölünmüş ve karmaşık bir
işbölümü içinde “kolektif işçi”
yeniden örgütlenmiştir.**

vb.) göz ardı eder. Wright'ın da belirttiği gibi (1980:363) sermayenin küresel işlevine dair bu sınırlı tanımlama bazı kritik sonuçlar üretir. Carchedi'nin ölçütlerine göre, örneğin, formenler ve alt düzey amirler yeni orta sınıf içine yerleştirilebilirken, pek çok profesyonel, planlayıcı ve teknokrat başkalarının emeğini doğrudan denetlemedikleri için proleter olarak sınıflanacaktır. Dolayısıyla idareci olmayan profesyonellerin ve teknik çalışanların sınıfsal konumu Carchedi'nin sınıfsal yapı kavrayışı içinde bir tür anomalidir.

Ehrenreichlar: Profesyonel-Yönetici Sınıf

Sınıfsal yapıya dair değinilecek son kavrayış Barbara ve John Ehrenreich'in profesyonel-idari sınıf kuramıdır. Ehrenreichlar için (1977:12) sınıflar, iki genel karakteristikle tanımlanır: (1) “toplumun ekonomik temellerine dair ortak ilişki – üretim araçları ve toplumsal olarak örgütlenmiş bölüşüm ve tüketim örüntüleri”yle ve (2) “birlikli bir toplumsal ve kültürel varoluş”la, ki bu paylaşılan bir yaşam tarzı, eğitimsel artalan, akrabalık ilişkileri, tüketim örüntüleri, çalışma alışkanlıkları ve ideolojiyi içerir. Ehrenreichlar, kapitalist gelişim sürecinde “profesyonel-yönetici sınıf” dedikleri (kısaca PYS) yeni bir sınıfın ortaya çıktığını öne sürerler. PYS, “üretim araçlarına sahip olmayan ve toplumsal işbölümündeki temel işlevleri, kabaca, kapitalist kültür ve sınıf ilişkilerinin yeniden üretimi olarak tanımlanabilecek ücretli kafa işçilerinden oluşur” (Ehrenreichs, 1977:13). Söz konusu sınıf hem bu yeniden üretim işlevini toplumsal denetim özneleri olarak ya da ideolojinin üreticileri ve propagandacıları olarak (öğretmenler, sosyal çalışmacılar, psikologlar, eğlence dünyası çalışanları, reklam metni yazarları vb.) toplumsal rollerinde yerine getirenleri hem de idari ve teknik rollerindeki performanslarıyla kapitalist üretim ilişkilerini sürdürenleri (yöneticiler, mühendisler, yüksekokul mezunu teknisyenler vb.) içerir. Bu kategoride içerilen mesleklerin çeşitliliğine ve onu üstteki yönetici sınıf ile aşağıdaki işçi sınıfından ayıran sınırların bulanık sınırlara rağmen, Ehrenreichlar PYS'nin tek, birlikli bir sınıf olduğu konusunda ısrar ederler. PYS'nin üyeleri yalnızca ortak bir ekonomik işlevi değil, aynı zamanda (bireysel başarıyı yücelten) belirli aile yaşamı örüntüleri, kendi örgütlenme biçimleri (mesleki kuruluşlar), kendilerine özgü ideolojileri (teknokratik liberalizm) ve kendi sınıfsal yeniden üretim ve sosyalleşme kurumlarıyla (yüksekokul ve üniversiteler) ırılanan ortak bir kültürel varoluşu da paylaşırlar.

Ehrenreichlar PYS'nin, tarihsel olarak, kapitalist sınıf ilişkilerindeki sınırlı bir dönüşümün parçası olarak, tekelci kapitalizmin yükselişiyle ortaya çıktığını öne sürerler. PYS'nin biçimlenmesi

Ehrenreichlar, kapitalist gelişim sürecinde “profesyonel-yönetici sınıf” dedikleri (kısaca PYS) yeni bir sınıfın ortaya çıktığını öne sürerler. PYS, “üretim araçlarına sahip olmayan ve toplumsal işbölümündeki temel işlevleri, kabaca, kapitalist kültür ve sınıf ilişkilerinin yeniden üretimi olarak tanımlanabilecek ücretli kafa işçilerinden oluşur”

ancak 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiş olan iki koşulun birlikte bulunmasına bağlı olmuştur: (1) toplumsal artının üretici olmayan yeni bir sınıfı finanse etmeye yetecek kadar büyümesi ve (2) kapitalist sınıf ilişkilerinin yeniden üretiminde uzmanlaşmış bir sınıfın burjuvazi için bir ihtiyaç olacağı ölçüde sınıf mücadelesinin gelişmesi. Profesyonel ve idari konumların yayılması, kapitalist denetimi fiili üretim süreçlerini üzerinde genişleterek, toplumsal denetim için kitlesel kurumlara yaratarak ve işçi sınıfının yaşamını kitlesel tüketici bir kültür çerçevesinde yeniden örgütleyerek bu ihtiyacı gidirmiştir. Proletarya ve burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesinin ateşinde şekillenmiş olan PYS, kısmen bütünleyici kısmen de uzlaşmaz sınıf çelişkilerinden oluşmuş karmaşık bir ağa yakalanmıştır. Burjuva kültürel ve teknik hegemonyasının faili olarak “yalnızca becerilerin temellükü ve bir vakitler işçi sınıfına özgü kültür sayesinde” mevcuttur (Ehrenreichlar, 1977:17). Dolayısıyla işçi sınıfı ile nesnel olarak uzlaşmaz bir ilişki içindedir. Bunun yanında, PYS üyeleri ücretli çalışanlar olarak da diğer işçilerle birlikte (profesyonel özerkliklerinin sınırı olarak ve teknokratik toplum vizyonlarının engeli olarak yüzleştikleri) burjuvaziye karşı ortak bir antagonist olmayı paylaşırlar. Dolayısıyla PYS elitist ve reformist çeşitliliğine rağmen aynı zamanda anti-kapitalist duygu deposudur.

Ehrenreichlar’ın çözümlemesinde en cezp edici olan, tarihsel, ekonomik ve kültürel çözümleme silsilelerini orta sınıf yaşam ve politikasındaki çelişkilerin tutarlı bir resmini çizmek üzere bir araya getirme çabalarıdır. PYS kavramları tarihsel olarak sınıf mücadelesinde zemin bulur. Her ne kadar üretim ilişkilerine bağlı olsa da mesleki rollerin betimlemesi ile sınırlı değildir, sınıfsal deneyimin daha ücra noktalarına kadar yayılır. Çözümlemelerindeki bu çok boyutluluk, çözümlemenin en büyük gücüdür ama aynı zamanda kimi problemlerin de kaynağıdır. Bunlar, en temelde, onların sınıfsal yapı modelinin eklektizminden ve “yeniden üretim” kavramlarındaki sınırlardan ileri gelir.

Kendilerinden önceki Mills gibi Ehrenreichlar da ücretli orta sınıf çözümlemelerinde hem Marksist hem de Weberci geleneklerden beslenirler. Marx’tan, toplumun ekonomik temellerindeki ortak ilişkiyle” tanımlanan, ekonomik bir sınıf olarak PYS fikrini alırlar. Weber’den ise “tutarlı bir toplumsal ve kültürel varoluşla” tanımlanan toplumsal bir sınıf ya da statü grubu olarak PYS fikrini alırlar. Sınıflara ilişkin başlangıçtaki tanımlamaları sınıfsal yapının bu iki boyutu arasında bir karşılıklık varsayar; yine de bu nokta PYS çözümlemelerinde hiçbir zaman yeterince kanıtlanmaz.

Ehrenreichlar en çok da ortak bir eğitimsel artalanla, yaşam tarzıyla, tüketim örüntüleriyle, toplumsal hareketliliğe kapalılıklarıyla ve grup içi evlilikle belirginleşen, profesyonel ve idari mesleklerle meşgul, birlikli bir *toplumsal* sınıfın varlığını ileri sürerken ikna edicidir. Ancak bu grubun Marksist anlamda *ekonomik* bir sınıf olarak görülebileceğini ya da üretim araçlarıyla ilişkileri bakımından ortak bir sınıfsal çıkarı paylaştıklarını iddia ederken inandırıcılıklarını yitirirler. Ehrenreichlar’ın yöneticileri ve profesyonelleri ortak bir ekonomik sınıfa yerleştirmek için öne sürdükleri ölçüt böyle konumların “kapitalist kültürün ve sınıf ilişkilerinin yeniden üretiminde” içerilmesidir. Bu işlevsel tanımın ciddi kusurları vardır. Diğer eleştirmenlerin de işaret ettiği gibi, yeniden üretim işlevi ile toplumsal iş bölümü içindeki konumlar arasında katı bir karşılıklık yoktur (Noble, 1979; Wright, 1980). Yeniden üretim işlevi, spesifik sosyal konumlara özgü ayrı bir

iş değildir; genel olarak üretim sürecinin bir *etkisidir*. Marx'ın *Kapital*'de gösterdiği gibi, işçilerin kendileri de yalnızca kapitalist üretim sürecine katılmalarıyla bile kapitalist sınıf ilişkilerini yeniden üretme işlevi görürler.

Yeniden üretim kavramındaki bir başka sorun ise kendisini işlevselci bir toplumsal düzen kavrayışı ve erekselci bir toplumsal değişim görüşüne borçlu oluşudur. Yeniden üretimi üretimden ayırmak ve onu spesifik bir toplumsal failin kendine özgü işlevi olarak ele almak sistemin kendini sürdürme kapasitesini abartan bir yaklaşımdır. PYS'nin genişleme nedeni olarak yeniden üretime işlevsel bir etki yükleyerek Ehrenreichler PYS'nin yükselişi için aşırı derecede ussal, neredeyse komplocu bir yorum sunarlar.

Bu, sınıf çözümlemesinde işlevsel ölçütlerin yeri olmadığı anlamına gelmez. Carchedi'nin emek süreçlerinin denetim ve gözetimi olarak tanımladığı “sermayenin küresel işlevi” anlamlı bir sınıf konumu ölçütü olmak için yeterince özgül ve belirli yerlemlere yeterince uygundur. Bununla birlikte Ehrenreichler'in “yeniden üretim” işlevi dedikleri, kurulu düzenden küçük ayrıcalıklar kazanmış ya da pay almış her gruba “PYS” yaftasını sezgisel olarak iliştiirmek için kullanılan terminolojik bir ciladan daha fazla iş görmez.

Bilhassa sorunlu olan ise Ehrenreichler'in yöneticilerin ve amir olmayan profesyonellerin işlevleri ile hizmet çalışanlarının arasında kurdukları denkliktir. Kültürel benzerlikleri ne olursa olsun bu iki grup da hem kapitalistlerle hem de işçi sınıfıyla bambaşka ilişkilere sahiptir. İlki doğrudan kapitalistlerce işe alınır, emek süreçleri üzerinde denetim yetkisi verilir ve artıya el koymadaki rolünden ötürü ödüllendirilir. İkincisi genellikle kapitalist kurumlar haricinde istihdam edilir, üzerindeki otoritenin kaynağı devlettir ve artıya el koyma ile çok daha dolaylı bir ilişkileri vardır. Wright'ın bu ayrımı kendi denetim ve özerklik ikili ölçütü bakımından (sonradan örgütsel değerler ve beceri değerleri bakımından) kavramaya çalışır; Carchedi ise bu gruplardan yalnızca ilkinin orta sınıfın niteliklerine sahip olduğunu, ikincisinin ise işçi sınıfının daha beceri sahibi kesimine ait olduğunu ileri sürer. Ehrenreichler da, tarihsel olarak PYS (profesyonelleşmiş yönetici sınıf) içindeki en derin yarığın “bir yanda yöneticiler, amirler ve mühendisler ile diğer yanda serbest meslek erbapları ve hizmet çalışanları arasında” bulunduğuna işaret derken bu ayrımın önemini teslim ederler (Ehrenreichs, 1977:27). Bununla birlikte bu yarığın öneminin Ehrenreichlerin ara sınıf konumlarına ilişkin basit işlevsel tanımlarının ötesine geçmeksizin aydınlatılabileceği kuşkuludur.

Sonuç

Toplumsun sınıfsal yapısına dair bazı geçici sonuçları sunarak meseleyi özetlemek istiyorum. Bu proletarya ve ara sınıf konumları arasındaki sınır olarak öne sürülen temel bölümlerin her birine değinilerek yapılacaktır.

İlk olarak, iddia ediyorum ki üretken emek ve üretken olmayan emek arasındaki ayrımı bir sınıf konumu ölçütü olarak görmenin, deneysel olsun kuramsal olsun hiçbir temeli yoktur. *Çoğu* ücretli ara konumun *büyük ölçüde* üretken olmadığı doğrudur. Dolayısıyla üretken olmayan emeğin genişlemesi ara sınıf konumlarının tarihsel büyümesini açıklamak açısından önemli bir faktördür (Nicolaus, 1970; Przeworski, 1977; Burris, 1980). Ancak, üretken olmayan çalışanların çoğunluğu,

...yöneticilerin ve amir olmayan profesyonellerin işlevleri ile hizmet çalışanlarının arasında kurdukları denkliktir. Kültürel benzerlikleri ne olursa olsun bu iki grup da hem kapitalistle hem de işçi sınıfıyla bambaşka ilişkilere sahiptir. İlki doğrudan kapitalistlerce işe alınır, emek süreçleri üzerinde denetim yetkisi verilir ve artıya el koymadaki rolünden ötürü ödüllendirilir. İkincisi genellikle kapitalist kurumlar haricinde istihdam edilir, üzerindeki otoritenin kaynağı devlettir ve artıya el koyma ile çok daha dolaylı bir ilişkileri vardır.

çelişik sınıf yerlemleri kuramında Wright tarafından da sunulmuştur. İdarenin teknik koordinasyon ve/veya yukarıdan gelen direktiflerin olağan aktarımından başka bir şey olmadığı alt düzey idari kademeler dışında, yöneticiler ve amirler, kendileri de sermayeye tabi olsalar da işçi sınıfıyla uzlaşmaz çelişkiler içinde bulunurlar. Bu sınıfsal antagonizma, yönetici ve amirlerin diğer ücretli çalışanlarla politik meselelerin çoğunda rakip safta olmalarıyla da deneysel olarak doğrulanır.

İdari olmayan profesyonel ve teknik konumların da işçi sınıfının dışında bırakılıp bırakılmayacağı ise daha güç bir sorundur. İncelenen çeşitli teorisyenler böyle konumların işçi sınıfından ayrı tutulacağı çeşitli ölçütler önermektedir. Poulantzas, stratejik bilgi tekelleri vasıtasıyla onların diğer işçilerin bağımlılığını güçlendirdiklerini iddia eder. Wright beceri değerlerine orantısız biçimde sahip oldukları için doğrudan kapitalist tahakkümden başışık olduklarını ve/veya diğer işçileri sömürdüklerini savlar. Ehrenreichler ise, onların, toplumsal denetimin failleri ve burjuva ideolojisinin tedarikçileri rolleriyle, işçilerin bağımlılığını yeniden ürettiklerini iddia ederler. Bu

diğer işçiler üzerinde tahakküm kurmamaları ve onların artı emeğine el koymamaları anlamında, üretken işçilerin çoğunluğuyla özdeş sınıf konumları işgal ederler.

Benzer biçimde proleter ve proleter olmayan sınıf konumları arasındaki fark olarak kafa ve kol emeği arasındaki ayrımı da reddediyorum. 20. yüzyılın başlarında kafa ve kol emeği ayrımının sınıflar arasındaki sınıra yakınlığı bir dönem olmuş olabilir. Gelgelelim büro ve satış elemanlarının yaygınlaşması ve sıradanlaşması, alışılagelmiş beyaz yakalı çalışanların sınıfsal konumlarını uzun zamandır değiştirmiştir. Bugün kafa ve kol ayrımı sınıflar arasındaki bir sınırdan ziyade işçi sınıfı içindeki kısmi bir ayrım olarak daha iyi anlaşılır.

İdari ve idari olmayan konumlar arasındaki ayrım, bir sınıf konumu ölçütü olarak daha uygundur. Ele alınan dört teorisyen de ücretli yöneticilerin ve idarecilerin işçi sınıfının dışında bırakılması konusunda hemfikirdir. Bu dışarıda bırakmanın en açık temellendirmesini, yönetimi, emek süreçlerinin denetim ve gözetimi yoluyla artı emeğe el konmasını kolaylaştıran yetkili kılınmış kapitalist işlev olarak kavramsallaştıran Carchedi yapar. Yaklaşık olarak benzer ölçütler Poulantzas ve ilk

ölçütlerin her biri proleter olan ve olmayan sınıf konumları arasındaki sınırı tanımlamakta yetersiz olmakla eleştirilmiştir. Yine de inanıyorum ki her biri, ara sınıf konumlarının doğasını hakkında kısmi hakikatler taşımaktadır. Dolayısıyla, bu kuramlardan bazılarının sezgilerini gözden geçirilmiş bir sınıfsal yapı modeline dahil etmek mümkün olabilir.

Ücretli profesyonellerin ve teknik çalışanların sınıfsal konumunu çözümlerken sormamız gereken kritik soru, bu konumların kapitalist sömürü ilişkileri içindeki yerinin ne olduğudur. Bu noktada, sömürünün Marksist sınıf kavrayışı açısından esas olduğunu ve tahakkümün tek başına ayrı sınıf konumlarını tanımlamadığını ileri süren Wright'ın (1985.36-37) haklı olduğuna inanıyorum. Ancak Wright'ın aksine ve Poulantzas, Carchedi ve Ehrenreichler ile uyum içinde, sömürünün, kendileri aracılığıyla gerçekleştirildiği ve yeniden üretildiği tahakküm ilişkilerinden bağımsız olarak kavranamayacağını düşünüyorum. Dolayısıyla sömürü sürecinin bütünüyle olan tahakküm ilişkileri sınıfların tanımında içerilmelidir. Tahakküm ilişkilerini sınıf tanımının dışında bırakmak yerine, özgül tahakküm biçimleri ve sömürü süreçleri arasındaki işlevsel ilişkiye odaklanmalıyız.

Ücretli profesyonellerin ve teknisyenlerin sınıfsal konumuna dair çoğu anlaşmazlık, bu konumların kapitalist sömürü sürecine dahil olup olmadığı, dahileler nasıl dahil oldukları üzerine bir tartışmada toplanır. Bu tartışmadaki meseleleri çözmek üzere ücretli konumların işçi sınıfından ayrılabilmesi için iki farklı tarzi ayırmayı öneriyorum: İşçi sınıfından ayırıyorlar, (1) çünkü kapitalistlerin sömürsünden muafırlar; (2) çünkü işçilerin kapitalist sömürüne katılırlar ve getirisini paylaşırlar. Her ne kadar kendisi bunu apaçık belirtmemişse de sanıyorum ki bu, Wright'ın (ücretli) çelişik sınıf yerlemlerinin iki ayrı kümede gruplanabilecekleri fikrinin ussal çekirdeğidir: bu kümelerden biri kapitalist-işçi ilişkisine *teğettir*; diğeri ise aradadır. Bu ayrım, Ehrenreichların kabul ettikleri ancak açıklamakta başarısız oldukları “bir yanda yöneticiler, amirler ve mühendisler ile diğeri yanda serbest meslek erbabları ve hizmet çalışanları arasındaki” (Ehrenreichs, 1977:27) yarığı da kuramsallaştırmak için çerçeve sağlar.

Yöneticiler ve amirler ikinci, daha uzlaşmaz anlamda işçi sınıfından ayırıyorlar. Yöneticiler üretim araçları ve emek süreçleri üzerinde, yetkili kılındıkları kapitalist otorite işlevini gerçekleştirirler. Sömürü süreci açısından taşıdıkları stratejik önem yüzünden ve işlevleri doğrudan ve detaylı biçimde kolayca denetlenmediği için yöneticiler, sermayenin çıkarlarına bağlılıklarını da sağlayacak biçimde, sömürünün meyvelerini talep edebilirler ve genelde pay alabilirler. Bu örüntü yönetici olan ve olmayan bölünmesi ile çalışanların yevmiye ve maaş farklılıkları arasındaki güçlü çağrışım ile doğrulanır. Yöneticilerin işçilere uyguladığı tahakküm sömürü sürecine iki biçimde bağlıdır: artının elde edilmesi için yöneticiler tahakkümle yetkilendirilir ve karşılığında bu artıdan pay verilir.

Poulantsaz ve Ehrenreichler aynı tür argümanı

Ücretli profesyonellerin ve teknik çalışanların sınıfsal konumunu çözümlerken sormamız gereken kritik soru, bu konumların kapitalist sömürü ilişkileri içindeki yerinin ne olduğudur.

idareci olmayan profesyonellere ve teknik çalışanlara uygulamaya çalışırlar; ancak “stratejik bilginin tekelleşmesi” kavramları, kapitalist sömürüyle bütünleşmiş olarak görülebilecek meslekler sahasının çok ötesine geçer. Hiç şüphesiz idareci olmayan *bazı* profesyonel kategorileri sermaye birikimi bakımından önemli rollerde bulunur (ticari avukatlar, finansal yöneticiler, bazı mühendis türleri). Bu konumların işlevsel olarak yönetici ve idarecilere benzediği görülebilir. Gelgelelim daha yaygın olarak, idareci olmayan profesyoneller ve teknik çalışanlar, sermayenin sömürüsünden nispeten muaf olma (eğer böyle bir şey varsa) gibi daha zayıf bir anlamda işçi sınıfından farklıdır.

Bu muafiyet tipik biçimde çeşitli faktörlerin kombinasyonu sayesinde. Genel olarak konuşulduğunda, üretim araçlarının kapitalist mülkiyetinde temellenen kapitalist sömürü ilişkilerinin işleyişi piyasa ve tahakküm ilişkilerinin bileşkesine bağlıdır. İşçiler, emek güçlerinin değerini düşürecek biçimde bir yedek işgücü ordusundaki rekabete maruz kalır ve işlerin, sarf edilen emeğin, ücretten fazla olması için ussallaştırılmalı ve/veya denetime tabi tutulması gerekir. Ücretli profesyoneller ve teknisyenler, proleterleşmenin bu görünümünden birinden ya da hepsinden yalıtılır, böylece sermaye tarafından sömürüleri sınırlanır. Wright’ın da işaret ettiği gibi böyle konumlar genelde, beceri kullanımı ve/veya özerklikle sıralanır. Fakat onları işçi sınıfından ayıran bizatihi beceri ya da özerklik değildir –yalnızca sömürüye kalkan olarak işlev gören beceri ve özerklik formlarıdır.

Elbette kapitalist sömürüyle bütünleşmiş ücretli ara konumlar ile kapitalist sömürden sadece muaf olan ücretli ara konumlar arasındaki bu ayrım, karşılıklı olarak dışlayıcı olan bu iki grup arasında keskin bir sınır oluşturmaz. Sınıf konumuna dair her ölçütte gibi belirsiz ve sınır durumlar mevcuttur. Fakat bu kendi başına, ayrımın mantığını geçersiz kılmaz. Daha büyük sorun, kapitalist sömürü ilişkileri içindeki yerlerinin perspektifinden uzak olan ara konumların, toplumsal ve piyasa ilişkilerinin düzeyi ile giderek daha fazla bütünleşme eğiliminde olması olgusudur. Bireysel sosyal öznenin bakış açısından, herhangi bir orta sınıf konumuna yerleşmenin en kestirme yolu, eğitimle elde edilecek ehliyetlerdir. Bu ehliyetlere ulaşma kolaylığının farklı farklı olması ayrıcalıklı meslekler için girilen rekabeti sınırlar, proleter olmayan konumun kuşaklararası yeniden üretimini güvenceye alır ve ortak bir kültürün içselleştirilmesine katkıda bulunur. Burada Ehrenreichların, idareci olmayan profesyonellerin ve teknisyenlerin yöneticilerle *birlikte* tek bir toplumsal sınıfın üyeleri olarak sınıflanabileceği yollu fikirlerinin ussal esası bulunur. Gördüğümüz gibi bu model, öznel sınıf kimliği ile ölçülen yaygın “orta sınıf” anlayışına çok yakındır. Başka bir araştırma göstermiştir ki kuşaklar arası hareketlilik, arkadaşlık ilişkileri ve barınma örüntüleri bakımından ücretli profesyoneller arasındaki en önemli sınıfsal bölünme, aynı zamanda yöneticiler ve profesyonelleri bir yana, tüm diğer günlük ve ücretli çalışanları ise diğer yana koyan bir bölünmedir (Vanneman, 1977).

Böylece, idari olmayan profesyonel ve teknik konumlar “çelişik sınıf yerlemleri kuramına” bütünüyle çelişik olarak görülebilir. Mülkiyet ilişkileri bakımında işçi sınıfına benzerler. Ancak kendi işgüçleri ve dolaysız üretim koşulları üzerinde bir ölçüye kadar denetimlerini korurlar. Onların, emek piyasasındaki rekabetten görece ayrılıklarıyla birlikte ele alındığında bu olgu, sermaye tarafından sömürülmelerine sınır teşkil eder. Toplumsal ve piyasa ilişkileri açısından, ücretli çalışanlarla

Ücretli profesyoneller ve teknisyenler, proleterleşmenin bu görünümünden birinden ya da hepsinden yalıtılır, böylece sermaye tarafından sömürüleri sınırlanır. Wright'ın da işaret ettiği gibi böyle konumlar genelde, beceri kullanımı ve/veya özerklikle sıralanır.

paylaştıkları pek çok müşterek vardır. Bununla birlikte toplumsal işbölümü içindeki işlevleri açısından, sermayenin işçileri sömürmesine daha az bulaşmış olmaları anlamında yöneticilerden farklıdırlar. Onların sınıfsal konumu bu düzeyde, diğer ücretli işçilerden çok az farklıdır ve sınıfsal çıkarları işçi sınıfıyla uzlaşmaz olmaktan ziyade teğettir.

Bu ışıkta bakıldığında idareci olmayan profesyonel ve teknisyenlerin politik gruplaşmalarındaki yer değişimi görüldüğünden daha az karmaşık değildir. Ehliyetlere ve piyasa kapanının bireysel formlarına bağımlılıkları göz önünde tutulursa, ücretli profesyonellerin sendikalaşma gibi rakip (kolektif) gruplaşma stratejilerine meyilli olmamaları anlaşılır.

Toplumsal ve eğitimsel artalanları kendileri öznel olarak “orta sınıf” görmelerine yol açar. Fakat yöneticiler ve amirlerle kıyaslandığında, pek çok politik ve ekonomik meseledeki gruplaşmaları işçi sınıfına çok daha yakındır. Siyasi parti tercihi, şirketlere güven, gelir dağılımını destekleme, devletin refah harcamalarını destekleme gibi bu tür konularda, yönetici ve idarecilerden ziyade yönetilen işçilerle yakınlaşma eğilimindedirler.

Bu makalede öne sürülen sınıfsal yapı modeli aşağıdaki gibi özetlenebilir. Çoğu günlükte ve maaşlı çalışan işçi sınıfı üyesidir. Bu sınıf (üretken olan ve olmayan) el işçilerini ve sıradan kafa işçilerini içerir. Bununla birlikte ücretli yöneticiler ve çoğu idareci olmayan profesyonel işçi sınıfın dışında bırakılmalıdır. En hafifinden, bu konumlar sermayenin uyguladığı sömürden görelî olarak muafır. Bazı durumlarda (en açık olarak yöneticilerin durumunda) işçilerin kapitalist sömürüsüne iştirak ederler ve bundan pay alırlar. Bu proleter olmayan konumların, ayrı başına bir ara sınıf mı yoksa daha heterojen bir ara tabaka mı oluşturdukları, vurgulanmak üzere seçilen sınıf ilişkileri boyutuna bağlıdır. Toplumsal özellikler ve piyasa ilişkiler bakımından bu konumlar tek bir *toplumsal* sınıf olarak ele alınmaya uygundur. Fakat kapitalist sömürü ilişkileri içinde tuttıkları yer açısından –bu bakış açısını Marksist kuramda vurgulanır- sömürü sürecine katılma tarzları ve dereceleri bakımından önemli ölçüde değişiklikler gösterirler. Sonuç olarak bu ara sınıf konumlarının yerlemlerinin uyum içinde olmaları ve politik eğilimler söz konusu soruna bağlı olarak çeşitlenir.

Belirgin biçimde tanımlanmış kategorileri olan, politik strateji için açık içerimleri olan net bir sınıf yapısı modeli arzulayanlar bu sonuçları hayal kırıklığı olarak görecektir. Sınıfsal yapının temel hatları kavramsal olarak açık olsa da, proleter ve proleter olmayan sınıf konumları arasındaki ve proleter olmayan konumların farklı türleri arasındaki sınırlar konusunda bir ölçüde muğlaktayız. Kapitalist sömürü ilişkileri, sınıf konumunu tayin etmede nihai turnusol kağıdıdır; ne var ki sömürünün (hem piyasada hem de üretim noktasında) farklı tahakküm ilişkilerine eklemlediğinin

kabulü sömürü ilişkilerinin söktümünü oldukça karmaşık bir ödev haline getirir. Bu karmaşık yapıyı, sınıf konumlarını için işe yarar az sayıda ölçüte indirgeme girişimi daima eleştiriye açık olacaktır. Bu konudaki başka kuramsal çalışmalar bu meselelerden bazılarıyı çözebilir. Gelgelelim, son dönem tartışmaların sonuçsuz kalışına dayanarak, orta sınıf konumlarının belirsizliğinin, çağcıl sınıf yapısının gerçek karmaşıklığının bir yansımasından başka bir şey olmadığına ve bu alandaki gelişmelerin yeni öncü kuramlar kadar titiz deneysel incelemelere de bağlı olduğuna inanıyorum.

Referanslar

- Braverman, Harry. 1974. *Labor and Monopoly Capital*. New York: Monthly Review.
- Burris, Val. 1980. "Capital accumulation and the rise of the new middle class." *Review of Radical Political Economics* 12(1).
- Carchedi, Guglielmo. 1977. *On the Economic Identification of Social Classes*. London: Routledge and Kegan Paul.
1986. "Two Models of Class Analysis." *Capital and Class* 29:195–215.
- Collins, Randall. 1979. *The Credential Society*. New York: Academic Press.
- Ehrenreich, Barbara and John Ehrenreich. 1977. "The professional-managerial class." *Radical America* 11(2).
- Hunt, Allen. 1977. "Theory and politics in the identification of the working class." İçinde Alan Hunt, ed., *Class and Class Structure*. London: Lawrence and Wishart.
- Larson, Magali Sarfatti. 1977. *The Rise of Professionalism*. Berkeley: University of California Press.
- Marx, Karl. 1967. *Capital, Volume 3*. New York: International Publishers.
- Mills, C. Wright. 1951. *White Collar*. New York: Oxford University Press.
- Nicolaus, Martin. 1970. "Proletariat and middle class in Marx." İçinde J. Weinstein and D. Eakins, eds., *For a New America*. New York: Random House.
- Noble, David. 1979. "The PMC: a critique." İçinde Pat Walker, ed., *Between Labor and Capital*. Boston: South End Press.
- Poulantzas, Nicos. 1975. *Classes in Contemporary Capitalism*. London New Left Books.
- Przeworski, Adam. 1977. "The proletariat into a class: the process of class formation from Karl Kautsky's the Class Struggle to recent controversies." *Politics and Society* 7(4).
- Skotnes, Andor. 1979. "Structural determination of the proletariat and the petty bourgeoisie: a critique of Poulantzas." *Insurgent Sociologist* 9(1).
- Vanneman, Reeve. 1977. "The occupational composition of American classes." *American Journal of Sociology* 44(1).
- Wright, Erik Olin. 1976. "Class boundaries in advanced capitalist societies." *New Left Review* 98.
1978. *Class, Crisis and the State*. London: New Left Books.
1980. "Varieties of Marxist conceptions of class structure." *Politics and Society* 9(3).
1982. "The status of the political in the concept of class structure." *Politics and Society* 11(3).
1985. *Classes*. London. New Left Books.

Bu çalışmada orta sınıf konumlarını hem kuramsal hem de deneysel bir düzlemde ele alıyorum. Çalışmanın ilk bölümü alternatif Marksist sınıf yapısı kuramlarının eleştirel bir incelemesini sunuyor. Burada beş belirli kuram inceleniyor: Nicos Poulantzas'ın yeni küçük burjuvazi teorisi; Erik Olin Wright'ın çelişik sınıf yerlemleri teorisi; yine Wright'ın yakın dönemdeki sınıf yapısı ve sömürü teorisi; Guglielmo Carcherdi'nin yeni orta sınıf teorisi ve Barbara ve John Ehrenreich'in profesyonel-yönetim sınıfı teorisi. Makalenin sonuç bölümünde ise mevcut sınıf ilişkileri örüntülerini, hem kuramsal hem de pratik nedenlerle, en iyi kavradığına inandığım sınıf yapısı modelinin taslağını çiziyorum....

...üretken olan ve olmayan emek arasındaki ayrımın, işçinin çıkarlarında ya da deneyimindeki temel farklılıklara karşılık gelmesinin neden gerektiği açık değildir. Bazı üretken olmayan çalışanların sömürüden muaf olduğu doğrudur. Fakat çoğu üretken olmayan çalışan, üretken işçiler kadar sömürülür; yalnızca sömürü mekanizmaları farklıdır. Üretken işçilerin emeğine artı değer formunda el konur; üretken olmayan işçilerin emeğine ise, kapitalistin başka bir yerde üretilmiş artı değere sahip olma maliyetini düşüren ödenmemiş emek zamanı formunda el konur (Marx, 1967:300). Aslında sömürü deneyimi, çoğu ticaret ve büro çalışanı açısından üretken işçilerinkiyle özdeşdir. Her iki durumda da, sömürü düzeyinin ve emek süreci denetimin ötesinde, işçiler kapitalistlerle antagonist bir ilişki içindedir.

TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi

kırmalar: yakalar ve renkleri
makale 3